

NÁTTÚRUSTOFA
VESTFJARÐA

Aðalstræti 12
415 Bolungarvík
nave@nave.is

Fornleifaskráning

*Fornleifaskráning vegna deili-
skipulags á stofnana- og
íþróttasvæðinu á Tálknafirði*

Atli Rúnarsson

Júní 2024

NV nr. 17-24

 NÁTTÚRUSTOFA VESTFJARÐA		Dagsetning Mán/ár: Júní 2024
Skýrsla nr: NV nr.17-24	Verknúmer:	Dreifing: ☐ Opin ☐ Lokuð til: ☐ Háð leyfi verkkaupa
Upplag:	Verkstig:	
Heiti skýrslu: Fornleifaskráning vegna deiliskipulags á stofnana- og íþróttasvæði Tálknafjarðar		Unnið fyrir: Tálknafjarðarhrepp
Höfundur: Atli Rúnarsson		Verkefnastjóri: Margrét Hrönn Hallmundsdóttir
ÚTDRÁTTUR AÐ BEIÐNI TÁLKNAFJARÐARHREPPS RÉÐST FORNLEIFADEILD NÁTTÚRUSTOFU VESTFJARÐA Í FORNLEIFASKRÁNINGU Á DEILISKIPULAGSREIT Á STOFNANA- OG ÍÞRÓTTASVÆÐINU Á TÁLKNAFIRÐI. SKRÁNINGARSVÆÐIÐ VAR SAMTALS UM 7HA AF STÆRÐ OG VAR INNAN JARÐANNA SVEINSEYRI OG ÞINGHÓLS		
Undirskrift verkefnastjóra: MHH		Yfirfarið af:

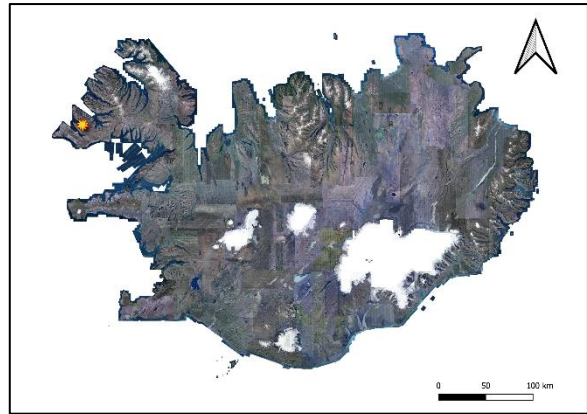
EFNISYFIRLIT

1.	Inngangur	4
2.	Aðferðarfræði.....	4
2.1	Tilgangur fornleifaskráninga.....	4
2.2	Skráning fornleifa	5
3.	Framkvæmdarsvæðið.....	5
3.1	Saga Sveinseyrar.....	6
3.1.1	Fornleifaskrá Sveinseyrar	6
3.2	Saga Þinghóls (Hóls)	8
3.2.1	Fornleifaskrá Þinghóls	9
4.	Niðurstöður	9
5.	Heimildaskrá.....	10
6.	Kort.....	11

1. INNGANGUR

Að beiðni Tálknafjarðarhrepps réðst fornleifadeild Náttúrustofu Vestfjarða í fornleifaskráningu á deiliskipulagsreit á stofnana- og íþróttasvæðinu á Tálknafirði. Skráningarsvæðið var samtals um 7ha af stærð og var innan jarðanna Sveinseyri og Þinghóls.

Svæðið var gengið í maí 2024 og fundust engar minjar á vettvangi. Þær minjar sem eru í fornleifaskránni eru skráðar eftir heimildum. Vettvangsvinna var unnin af Atla Rúnarssyni, fornleifafræðingi hjá Náttúrustofu Vestfjarða, og sá hann einnig um skýrslu- og korta gerð.

Mynd 1. Staðsetning skráningarsvæðisins merkt inn á kort með gulri stjörnu.

2. AÐFERÐARFRÆÐI

Aðferðafræði rannsóknarinnar byggir fyrst og fremst á fornleifaskráningu á vettvangi en að auki var farið yfir helstu heimildir um jarðirnar, s.s. örnefnaskrár, túnakort, jarðabækur og annað sem getur gefið vísbendingar um fornminjar. Notast var við Trimble Juno 5 uppmælingatæki, dróna og myndir teknar á jörðu niðri.

2.1 Tilgangur fornleifaskráninga

Í lögum um menningarminjar nr. 80 29. júní 2012 segir að lögin eigi að tryggja eftir föngum verndun menningarsögulegra minja í eigin umhverfi og að íslenskum menningararfi verði skilað óspilltum til komandi kynslóða. Eins eiga lögin að auðvelda aðgang að minjunum, kynna þær þjóðinni og greiða fyrir rannsóknum. Þá er fornleifaskráning bundin skipulagsgerð skv. lögnum, en í 16. gr. segir:

Skýlt er að fornleifaskráning fari fram áður en gengið er frá svæðisskipulagi, aðalskipulagi eða deiliskipulagi eða endurskoðun þess og skal sá sem ber ábyrgð á skipulagsgerð í samræmi við skipulagslög standa straum af kostnaði við skráninguna.

Í 3. grein laganna eru fornleifar skilgreindar sem:

Fornleifar teljast hvers kyns mannvistarleifar, á landi, í jörðu, í jökli, sjó eða vatni, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á og eru 100 ára og eldri, svo sem:

búsetulandslag, skruðgarðar og kirkjugarðar, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi leifum mannvirkja og öskuhauga, húsaleifar hvers kyns, svo sem leifar kirkna, bænhúsa, klaustra, þingstaða og búða, leifar af verbúðum, naustum og verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum, vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri, tún- og akurgerði, leifar rétta, áveitumannvirki og aðrar ræktunarminjar, svo og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita, vegir og götur, leifar af stíflum, leifar af brúm og öðrum samgöngumannvirkjum, vöð, varir, leifar hafnarmannvirkja og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra, virki og skansar og leifar af öðrum varnarmannvirkjum, þingstaðir, meintir

hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð, áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum, haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið, skipsflök eða hlutar þeirra.

Fornminjar njóta friðunar nema annað sé ákveðið af Minjastofnun Íslands.

Í 21. grein laga um menningarminjar segir:

fornleifum, sbr. 3. mgr. 3. gr., jafnt þeim sem eru friðlýstar sem þjóðminjar og þeim sem njóta friðunar í krafti aldurs, má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi, framkvæmdaraðili né nokkur annar, spilla, granda eða breyta, hylja, laga, aflaga eða flytja úr stað nema með leyfi Minjastofnunar Íslands.

Þetta á við um allar fornleifar, óháð sérstakri friðlýsingu. Friðhelgi fornleifa er ekki háð því að þær séu þekktar eða hafi verið skráðar. Sú skylda hvílir á sveitarfélögum eða framkvæmdaaðilum að gera Minjavernd ríkisins viðvart ef fyrirsjáanlegt er að minjar spillist vegna hvers konar framkvæmda eða breyttrar landnotkunar (sjá 12.gr.).

Ef fornminjar sem áður voru ókunnar finnast við framkvæmd verks skal sá sem fyrir því stendur stöðva framkvæmd án tafar. Skal Minjastofnun Íslands láta framkvæma vettvangskönnun umsvifalaust svo skera megir um eðli og umfang fundarins. Stofnuninni er skylt að ákveða svo fljótt sem auðið er hvort verki megir fram halda og með hvaða skilmálum. Óheimilt er að halda framkvæmdum áfram nema með skriflegu leyfi Minjastofnunar Íslands (24 gr.).

Eitt af markmiðum fornleifaskráningar er að koma í veg fyrir að minjar verði fyrir skemmdum af gáleysi eða nauðsynjalausu. Fornleifaskráning nýtist við minjavörslu þegar ákveða á verndun á einstökum minjastöðum. Eins kemur hún að miklum notum vegna fyrirhugaðra framkvæmda. Þá er hægt að taka tillit til minjanna við skipulagsgerð og nýta þær í rannsókna eða kynningarskyni. Með fornleifaskráningu má einnig stórlega minnka líkur á að fornleifar komi óvænt í ljós við framkvæmdir sem gæti leitt til tafa á viðkomandi verki.

2.2 Skráning fornleifa

Verkefnanúmeri er úthlutað af Minjastofnun Íslands og svæðið hefur verið merkt inn á vefsíðu Minjastofnunar og skýrsla skráð þar sem og minjar sem mældar voru upp. Verkefnið fékk númerið 3254 og þar á eftir eru hlaupandanúmer rannsóknarinnar, dæmi: 3254-001.

3. FRAMKVÆMDARSVÆÐIÐ

Svæðið náði yfir hluta jarðanna Sveinseyri og Þinghóls.

3.1 Saga Sveinseyrar

Elsta heimild um Sveinseyri er frá árinu 1534 er Ögmundur, biskup í Skálholti, seldi Guðrúnu Björnsdóttur jarðirnar Arnoddsstaði á Barðaströnd, 23 hundruð í Sveinseyri, Finnbogastaði, Bæ, Ingólfsfjörð, Eyri og Reykjavík á Ströndum.¹

Í jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, sem gerð var fyrir svæðið árið 1710, var sagt að á Sveinseyri hafi verið bænhús til forna sem var fallið fyrir manna minni. Jörðinni var þá skipt í fjóra bæi sem stóðu allir á sama túninu. Sagt var að þrír af þeim hafi fyrst verið hjáleigur af jörðinni en voru nú með sinn eigin dýrleika. Bæirnir voru Sveinseyri, með dýrleika upp á xxiv hundruðir, Ytrihús, með dýrleika upp á xii hundruðir, Ynneyrarhús, með dýrleika upp á ix hundruðir og Völkuhús, með dýrleika upp á iii hundruðir.²

Í jarðatali J. Johnsens frá 1847 var sagt að Suðureyri væri í bændaeign, dýrleiki jarðarinnar var 18, landskuldin 0,60, kúgildin voru 3 og á jörðinni bjó 1 leigjandi.³

3.1.1 Fornleifaskrá Sveinseyrar

Númer: 3254-001

Hlutverk: Óþekkt

Tegund: Heimild

Staðsetning: E 276980.8, N 578585.6

Ástand: Sést ekki

Horfin: Já

Hættumat: Engin hætta

Hættuorsök:

Friðlýst: Nei

Mynd 2. Hús 3254-001 merkt á loftmynd frá 1958.

Staðhættir: Húsið stóð á sléttuðu svæði um 20m SV við bílastæðið við Sundlaug Tálknafjarðar.

Minjalýsing: Á loftmynd frá 1958 er lítið hús sjáanlegt á svæðinu. Búið er að rífa húsið og slétta svæðið, hlutverk þess er óþekkt. Ekki er víst hvort um eiginlegar fornminjar sé að ræða.

¹ Diplomatarium Islandicum - Íslenskt fornbréfasafn 9. bindi, 1947-1950, bls. 704-705

² Árni Magnússon & Páll Vídalín, 1924, bls. 345-347

³ J. Johnsen, 1847, bls. 183

Númer: 3254-002

Hlutverk: Garðlag

Tegund: Heimild

Staðsetning: E 276969.4, N 578595.1

Ástand: Sést ekki

Horfin: Já

Hættumat: Engin hætt

Hættuorsök:

Friðlýst: Nei

Mynd 3. Garðlag 3254-002 merkt inn á loftmynd frá 1958.

Staðhættir: Garðlagið var um 25m SV við bílastæðið við Sundlaug Tálknafjarðar.

Minjalýsing: Á loftmynd frá 1958 sést grjóthlaðið garðlag liggja í NV frá húsi (3254-002). Engin ummerki sjást eftir garðlagið á yfirborði, búið er að slétta svæðið. Ekki er víst hvort um eiginlegar fornminjar sé að ræða.

Númer: 3254-003

Hlutverk: Garðlag

Tegund: Heimild

Staðsetning: E 277007.5, N 578602.3

Ástand: Sést ekki

Horfin: Já

Hættumat: Engin hætt

Hættuorsök:

Friðlýst: Nei

Mynd 4. Garðlag 3254-003 merkt inn á loftmynd frá 1958.

Staðhættir: Garðlagið hefur legið undir núverandi bílastæði Sundlaugar Tálknafjarðar.

Minjalýsing: Á loftmynd frá 1958 er sjáanlegt garðlag sem lá í NA frá húsi (3254-001). Engin ummerki sjást eftir garðlagið, en það hefur legið þar sem nú er bílastæði framan við Sundlaug Tálknafjarðar. Ekki er víst hvort um eiginlegar fornminjar er að ræða.

Númer: 3254-004

Hlutverk: Óþekkt

Tegund: Heimild

Staðsetning: E 277029.5, N 578540.9

Ástand: Sést ekki

Horfin: Já

Hættumat: Engin hættu

Hættuorsök:

Friðlýst: Nei

Mynd 5. Hús 3254-004 merkt inn á loftmynd frá 1958.

Staðhættir: Húsið hefur staðið þar sem nú er afleggjari af Tálknafjarðarvegi að Sundlaug og Grunnskóla Tálknafjarðar.

Minjalýsing: Á loftmynd frá 1958 er sjáanlegt hús þar sem nú er afleggjari af Tálknafjarðarvegi að Sundlaug og Grunnskóla Tálknafjarðar. Engin ummerki sjást eftir húsið enda búið að leggja veg yfir. Líklega er ekki um fornminjar að ræða.

3.2 Saga Þinghóls (Hóls)

Jörðin Hóll er staðsett á milli jarðanna Tungu til vesturs og Sveinseyrar til austurs.⁴ Jarðarinnar er fyrst getið í íslenskum fornritum í reikningum frá árinu 1570.⁵ Þar að auki er jarðarinnar getið sama ár í Gíslamáldaga þar sem Hóll kemur fram sem eign kirkjunnar í Laugardal.⁶ Jörðin kemur einnig fram í reikningum frá árinu 1571.⁷

Í manntali frá 1703 bjuggu þar 12 manns og voru það hjónin Sigurður Torfason, kona hans Guðrún Sveinsdóttir og börnin þeirra fjögur. Þar að auki vinnukonur tvær, sveitarkona og tveir ábúendur.⁸ Ekki eru gögn skráð í manntali aftur fyrr en árið 1920 og bjuggu þar 11 manns. Bjuggu þar þá Emil Óskar Sæmundsson Vestfjörð, kona hans Kristjana Guðmunda Guðmundsdóttir og börn þeirra. Þar að auki móðir húsfreyjunnar og ljósmóðir.⁹

Samkvæmt jarðabók Árna og Páls var „Jarðardýrleiki 18 hundruð og so tíundast 4 tíundum. [...] Landskuld fyrir 5 eða 6 árum vii vættir, þar eftir vi vættir til bólunnar, nú 4 vættir. [...] Leigukúgildi ii, áður v, nú eru ii há hverjum.“¹⁰ Þegar Jarðatal á Íslandi var skrifað árið 1847 var dýrleiki jarðarinnar einnig 18 hundruð, landskuldin 0,80 og kúgildin 3.¹¹

Í örnefnaskrá segir um nafn jarðarinnar „Nú upp á síðkastið hefur jörð þessi verið nefnd Þinghóll, og er svo komið, að nafn þetta er komið inn í bækur sýslumanns. En fyrir því nafni eru engin gömul rök til. Þingstaður hefur aldrei verið hér. Fyrst var hann í Stóra-Laugardal og síðar á

⁴ *Sögur og sagnir*. 2019

⁵ *Diplomatarium Islandicum* - Íslenskt fornbréfasafn 15. bindi, 1947-1950, bls. 478 & 485

⁶ *Diplomatarium Islandicum* - Íslenskt fornbréfasafn 15. bindi, 1947-1950, bls. 582

⁷ *Diplomatarium Islandicum* - Íslenskt fornbréfasafn 15. bindi, 1947-1950, bls. 524 & 528.

⁸ Þjóðskjalasafn Íslands. Manntöl. 1703

⁹ Þjóðskjalasafn Íslands. Manntöl. 1703

¹⁰ Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1938, bls. 345

¹¹ J. Johnsen, 1847, bls. 184

Kvígindisfelli. Fyrsta skipti, sem þetta nafn kemur fram, er 3. dag júní 1885 í úttektafbók. Þá er hreppstjórinn í Tálknafjarðarhreppi og eiðsvarinn úttekarmaður staddur að Hóli, það er jörðinni Þinghóli o.s.frv., og svo er Þinghóll ekki meir nefndur í úttektinni. Svo fer nafninu að skjóta upp, og fer það nokkuð eftir því, hver býr þar, og nú, síðan 1940, er það stöðugt. Má vel vera að nafnið sé aðeins orðið til af því, hve staðarlegt er á Hóli og fagurt þaðan að sjá.¹²

Sagt er að um eða fyrir aldamótin 1900 hafi Thor Jensen hafi keypt Hól í Tálknafirði og ætlað sér að setja þar upp verslun á grundunum. Það hafi þó ekki komist í framkvæmd og varð því ekkert að því.¹³

3.2.1 Fornleifaskrá Þinghóls

Engar fornminjar fundust á yfirborði innan jarðar Þinghóls.

4. NIÐURSTÖÐUR

Alls voru skráðar 4 minjar innan skipulagsreitsins, allar eftir heimildum þar sem engar þeirra eru sjáanlegar lengur og ekki er talið líklegt að þær teljist til fornleifa. Stór hluti svæðisins hefur verið sléttaður og hafa því ummerki um fyrri búsetu á svæðinu verið afmáð.

Lengi hefur verið búið á svæðinu og var þéttbýlt á því um tíma samkvæmt heimildum. Er því vert að benda á að finnist áður óþekktar fornminjar við framkvæmdir ber að stöðva þær strax og tilkynna fundinn til Minjastofnunar Íslands sem mun taka ákvörðun um framhaldið.

Mynd 6. Horft vestur eftir sléttuðu skráningarsvæðinu.

¹² Örnefnaskrá Hóll, bls. 1

¹³ Hallbjörn Eðvarð Odsson, 1963, bls. 146

5. HEIMILDASKRÁ

Árni Magnússon & Páll Vídalín. (1924). *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, Dala- og Barðastrandarsýsla*. Kaupmannahöfn: S.L. Möller.

Diplomatarium Islandicum - Íslenskt fornbréfasafn 1-16. bindi. (1947-1950). Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag.

Hallbjörn Eðvarð Odsson. (1963). Ævisaga Hallbjörns Eðvarðs Oddssonar. *Ársrit Sögufélags Ísfirðinga*, 116-151.

J. Johnsen. (1847). *Jarðatal á Íslandi með brauðlýsingum, fólkstölu í hreppum og prestaköllum, ágripi úr búnaðartöflum 1835-1845, og skýrslum um sölu þjóðjarða á landinu*. Kaupmannahöfn: S. Trier.

Sögur og Sagnir. (20. febrúar 2019). Sótt frá Geirseyri og Vatnseyri: <https://sogurogsagnir.is/sagnabrunnur/geirseyri-og-vatneyri/>

Óútgefnar heimildir

Örnefnaskrá Hóll.

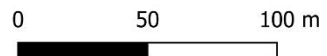
Örnefnaskrá Sveinseyri

6. KORT

Skýringar

- Staðsetning minja
- Afmörkun svæðis

Yfirlitskort yfir skráðar minjar innan skipulagssvæðisins